

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN AKTARIMINDA KENTSEL TARIM UYGULAMALARI*

Urban Agriculture Practices in the Transmission of Intangible Cultural Heritage

Dr. Öğr. Üyesi Gözde TEKİN**

ÖZ

Sanayileşme ile üretim ve tüketim faaliyetleri önemli değişikliklere uğrayan kentlerin, kır ve köyden ayrılan yönleri tarım ve tarım dışı faaliyetlerle şekillenmiştir. Kentler; fabrikalaşmanın, seri üretimin ve tarım dışı faaliyetlerin mekânı iken kır ise tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin mekânı olarak kalmıştır. Ancak bu ayrışmaya rağmen Türkiye gibi köylü nüfusun hızla kentlileştiği ülkelerde tarımsal faaliyetlerin köy ya da kente ait bir faaliyet olarak sınırlarının çizilmesi oldukça zor olmuştur. Türkiye’de kent ve tarım ilişkisinin tam olarak kopmadığı, büyük kentlerde gecekondü mahallelerinde ve kent çeperlerinde, küçük kentlerde ise konutların bahçelerinde devam ettiği söylenebilir. Ancak bu faaliyetler, bireysel çabalarla yapılan, ailenin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için gerçekleştirdiği üretim faaliyetleridir. Oysaki makalenin konusunu oluşturan kentsel tarım; tarımsal üretim faaliyetinin konut bahçelerinden kentsel mekânlara doğru genişlediği, bir topluluğun kendi gıdasını üretmesinin yanında öğrenme, sosyalleşme ve paylaşma gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için yine büyük oranda topluluk üyeleri tarafından hayata geçirilen oluşumlardır. Genellikle kent bahçesi, kent bostanı, mahalle bostanı, topluluk bahçesi gibi isimlerle anılan bu alanlar; tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan pek çok fayda barındırır. Bu katkıları dolayısıyla kentte geleneksel bilgi ve bu bilginin aktarım biçimlerinin mekânı olarak ele alınmayı gerektirmektedir. Bu makale de kentsel tarım uygulamalarının somut olmayan kültürel mirasın korunmasına katkı sağlayabilecek yönlerini ele almaktadır. Diğer taraftan kentsel nüfus artışına bağlı olarak artan ihtiyaçların karşılanması noktasında özellikle iklim ve gıda krizine karşı alınacak önemlerin kentler için öncelikli olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kentler, bu krizden en çok etkilenen ve etkilerin azaltılmasında öncelikli mekânlar olarak kabul görmüştür. Bu bakımdan da kent bahçeleri, sorumlu üretim ve tüketim, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, sağlıklı ve kaliteli yaşam başta olmak üzere pek çok sürdürülebilir kalkınma hedefi ile ilişkilendirilebilecek alanlardır. Diğer taraftan geleneksel bilginin kullanımı, aktarımı, yaşatılması ve topluluk katılımıyla ilişkisi dolayısıyla Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, çalışmada dünyadan ve Türkiye’den örnekler üzerinden kentsel tarımın geleneksel bilgiyi ve üretim biçimlerini öğretme ve kuşaktan kuşağa aktarma, topluluk aidiyeti ve dayanışma bilincini geliştirme, çevre bilinci ve doğanın korunması konusunda farkındalık yaratma, kentlilerin temiz ve sağlıklı gıdaya erişimini sağlama, kentlerde paylaşım ortamı yaratarak kültürel mekânların gelişimine katkı sunma gibi pek çok olumlu işlevine değinilmiş ve kültürel mirasın korunmasıyla ilişkili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Kentsel tarım, somut olmayan kültürel miras, sürdürülebilir kentler, geleneksel bilgi, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri.

ABSTRACT

Cities, whose production and consumption activities have undergone major changes with industrialization, were shaped by agricultural and non-agricultural activities. While cities were the places of factorization, mass production and non-agricultural activities, the countryside remained the place of agriculture and animal husbandry activities. However, despite this differentiation, in countries like Türkiye, where the peasant population is rapidly urbanizing, it has been very difficult to demarcate agricultural activities as belonging to the village or the city. In Türkiye, the relationship between the city and agriculture has not been severed; it has continued in shantytowns and urban peripheries in big cities, and in the gardens of houses and even apartment buildings in small cities. However, these activities are production activities carried out by individual efforts to meet the needs of the family. However, urban agriculture, which is the subject of this article, is the expansion of agricultural production activities from residential gardens to urban spaces and is largely implemented by community members to meet the various needs of a community such as learning, producing, socializing and sharing. The

* Geliş tarihi: 3 Mayıs 2024 - Kabul tarihi: 6 Mart 2025

Tekin, Gözde. "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Aktarımında Kentsel Tarım Uygulamaları" 145 (Bahar 2025): 48-60

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, gozde.tekin@hbu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9068-0788.

agricultural and traditional production relationship, which fundamentally expresses the connection between humans, nature, and production and was historically associated with rural areas, has increasingly been replaced by urban agriculture and traditional production relationships in contemporary times. These areas, often referred to as urban gardens, urban orchards, neighborhood orchards, community gardens, etc., offer many cultural as well as agricultural, economic and social benefits. Due to these benefits, they need to be considered as a place of traditional knowledge and the ways of transmitting this knowledge in the city. This article discusses the aspects of urban agricultural practices that can contribute to the safeguarding of intangible cultural heritage. It is known that the measures to be taken against the climate and food crisis are a priority for cities and they are priority spaces in this regard. In this respect, urban gardens are areas that can be associated with many Sustainable Development Goals, including responsible production and consumption, sustainable cities and communities, and healthy and quality living. On the other hand, they should be evaluated within the framework of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage due to their relationship with the use, transmission and preservation of traditional knowledge and community participation. In this respect, this study, through examples from Türkiye and around the world, has addressed many positive functions of urban agriculture such as teaching and passing on traditional knowledge and production methods from generation to generation, developing a sense of community belonging and solidarity, raising awareness about environmental awareness and nature conservation, providing urbanites with access to clean and healthy food, contributing to the development of cultural spaces by creating a sharing environment in cities, and making suggestions related to the safeguarding of cultural heritage.

Keywords

Urban agriculture, intangible cultural heritage, sustainable cities, traditional knowledge, Sustainable Development Goals.

Giriş

Kentlerin doğuşu ve gelişimi, üretim biçimleri doğrultusunda şekillenmiştir. Tanımı ve sınırları kırsal alanlarla karşılaştırmalı olarak ele alınan kentlerin, kırdan ayrılan özelliklerinde yönetsel, ekonomik ve nüfus ölçütü ön plandadır. Özellikle erken dönem modern kent yaklaşımlarının temeli kenti kırdan, kent toplumunu da köy toplumundan ayırma üzerine kurulmuş ve kenti tanımlamak için köye referans verilmiştir. Kentleşme tam anlamıyla sanayileşme ile gerçekleşmiş ve buna bağlı olarak da toplumsal değişimin, üretim ve tüketim biçimlerinin sınırları çizilmiştir. Kırsal nüfus geleneksel topluluk ve yaşam biçimiyle; kentsel nüfus da modernizmle ilişkilendirilmiştir. Ruşen Keleş, Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde kenti, "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinimlerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi" (2021: 81) şeklinde tanımlamıştır. Burada da vurgulanan pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu kenti/kentlileri besleme rolü de köye verilmiştir. Ancak tarımda makineleşmeye geçilmesinin yanında kentlerin bir cazibe merkezi hâline gelmesi ve köyden kente göçlerin çoğalması köylere atfedilen bu rolün de etkisini kaybetmesine neden olmuştur. Geleneksel tarım yöntemlerini sürdüren köylerin kitlesel üretime geçmesi sadece bir üretim biçiminin değişmesi ve köylü nüfusun azalması olarak değerlendirilemeyecek kadar küresel etkilere sahiptir.

Kent, tanımlarda tarımsal faaliyetlerle anılan bir mekân olmasa da kentleşme sürecinde kent ve tarım ilişkisi tam olarak kopmamıştır. Özellikle Türkiye gibi kırdan yoğun göç alan kentlere sahip ülkelerde, kentliler kırdaki üretim alışkanlıklarını ve bireysel tarım faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak bu faaliyetler, bireysel üretimle sınırlı olan, ekonomik kaynaktan çok bir ailenin mutfağında ihtiyaç duyduğu ürünlerin üretimi şeklindedir. Günümüzde yaygınlaşan kentsel tarım uygulamaları ise kent ve tarım ilişkisinin bireysel üretim ve ihtiyaçların ötesine geçmiş hâlidir ve pek çok disiplinin odaklandığı sürdürülebilir kalkınma, kültürel miras, geleneksel kültür ve bilgi gibi konularla doğrudan ilişkilidir. Kentsel tarım, ekonomik ve çevresel fayda, gıda güvenliği, toplum sağlığı ve

toplumsal dayanışma, yoksullukla mücadele, sürdürülebilir kentler ve topluluklar yaratma gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkiliyken; geleneksel bilginin aktarımı ve korunması, geleneksel üretimin yaygınlaştırılması, topluluk katılımının sağlanması, kent mekânında aktarım ve paylaşım ortamları sunması gibi açılardan da somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) korunması yaklaşımlarıyla yakından ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda makalede, kentsel tarım uygulamalarının sürdürülebilir kentler oluşturmadaki rolü ve SOKÜM’le ilişkili çok yönlü etkileri ele alınmıştır. Araştırmanın temel hedefi, çevresel, sosyal ve ekonomik faydalarını da göz önünde bulundurarak kentsel tarım uygulamaların geleneksel bilgi ve uygulamaların korunmasındaki potansiyelini ortaya koymak; gıda güvenliği, toplumsal dayanışma ve kültürel aktarım gibi konulardaki katkılarını örneklerle değerlendirmektir. Makale, bu özellikleri üzerinden yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve toplulukların katılımıyla kentsel tarımın geliştirilmesi için öneriler sunarak, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu politikaların tasarlanmasına katkıda bulunmayı ve sürdürülebilir kentler ve topluluklar yaratmada kültürün önemini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Kentsel Tarım ve Sürdürülebilir Kentlerle İlişkisi

Kentlerde yaşayan nüfusun artması ve endüstriyel tarımın yaygınlaşmasıyla tarımsal üretim, sağlıklı ve yeterli gıdaya erişim ve gıda tedarigi konuları pek çok disiplinin tartıştığı konular hâline gelmiştir. Özellikle son yıllarda tarımsal üretim ve gıda tedariginin iklim değişikliğine etkisini azaltmak için kırsalda neler yapılacağı kadar kentlerde neler yapılacağı da tartışma konusudur. Dünya kentleşmeye devam ederken 2050 yılında dünya nüfusunun %66’sının kentlerde yaşayacağı (UN 2014) tahmin edilmektedir ve bu noktada kır nostaljisi yapmanın ötesine geçen tartışmalar, kentlerin nasıl besleneceği ve değişen küresel şartlarla nasıl baş edeceğine odaklanmıştır. Kentsel tarım da kendine yeten kentler, sürdürülebilir kentler ve topluluklar yaratmanın gıdayla, çevreyle ve iklimle ilişkili yöntemlerinden biridir.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)’nın mekânsal sınırlarını kent ve kent çevresiyle (urban and peri-urban agriculture) çizdiği kentsel tarım, “gıda ve diğer amaçlarla şehir ve kasabaların içinde ve yakın çevresinde yapılan bitki ve hayvan yetiştiriciliği” (Kunt 2021: 17) dir. FAO ve diğer paydaşların yayınladığı kent ve kent çevresi tarımına ilişkin kaynak kitapta, kentsel tarımın dört türünden bahsedilir: Ev tabanlı bahçecilik, toplum temelli ve diğer ortak bahçecilik, ticari bitkisel üretim, hayvancılık ve balıkçılık, kurumsal gıda yetiştiriciliği (FAO 2022). Kent bahçeleri, kent bostanları, topluluk bahçeleri, hobi bahçeleri, mahalle bostanları, balkon bahçeciliği, teras bahçeciliği, okul bahçeciliği, parsel bahçeciliği, dikey bahçeler, kapalı alan tarımı gibi pek çok tür, ev tabanlı ve topluluk temelli ortak bahçecilik faaliyetlerine dahil edilebilecek farklı uygulama modelleridir. Kent bahçeleri, kent bostanları ve mahalle bostanları Türkiye’de de yaygın görülen türler olmakla birlikte dünyada öne çıkan uygulamalardır.

Sürdürülebilir kentler ve topluluklar yaratma çerçevesinde düşünüldüğünde; “sağlıklı beslenme, istihdam, yoksulluk, doğal yaşam alanlarının ve kültürel varlıkların korunması gibi kent yönetimlerinin çözmesi gereken farklı sorunlarla kesişen bir yerde urban kentsel tarım”ın (İstanbul Kent Konseyi 2021: 3) sürdürülebilirlikle ilişkisi özellikle çevre ve ekonomi bağlamında ve endüstriyel tarımla karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Endüstriyel tarım; fosil yakıtlara bağlı oluşuyla, biyoçeşitliliği yok etmesiyle (tek tip ürün ön plandadır), kimyasal tarım ilaçlarının yoğunluğuyla ve tüm bunların neden olduğu sera gazı etkisi ve ortaya çıkan iklim kriziyle günümüzün en çok tartışılan çevre meselelerinin temel sebeplerinden biridir. Diğer taraftan endüstriyel tarımın kimyasal ilaçlara olan bağılılığı ve sayılan sebeplerle ilişkili olarak iklim değişikliğinin çok yönlü

olumsuz sonuçları, insan sağlığı başta olmak üzere tarımın topluluk üzerindeki etkisini arttırmaktadır. İklim krizinin neden olduğu pek çok alt başlık kentlerin tarıma yönelmesinde doğrudan etkilidir. Küresel ısınma ve beraberinde gelen iklim krizinin sonuçlarının insan kaynaklı olduğu raporlarla ortaya konmuş ve pek çok yerel yönetim iklim krizine yönelik uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır. Bunlar içinde yenilebilir enerji, yeşil alan/kent, su yönetimi, sıfır atık, geri dönüşüm, sağlık ve güvenli gıda, kentsel tarım gibi konuların ön plana çıktığı görülür. İklim krizinin sebebi ve en çok etkileneni olarak kentler, günümüz yaklaşımları çerçevesinde sürdürülebilir kentlere dönüşebilmek için bu krizle başa çıkmak zorundadır ve bunun insanlığın doğal çevreyle kurduğu ilişki biçimini yeniden gözden geçirmesiyle mümkün olacağı açıktır. 2015 yılında yayınlanan Dünya'mızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi'nde yer alan 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinin doğrudan altısının (temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam) (UN 2015) toplulukların doğayla kurduğu ilişkiyle ilgili olması bunun en önemli kanıtıdır. Dolayısıyla doğayla uyumlu, sürdürülebilir ve geleneksel tarım yöntemlerinin tercih edilmesi ve bu yöntemlerin kentlerde yaygınlaşmasının temel nedeni küresel krizlerin özellikle de iklim krizinin olumsuz etkilerinin önüne geçmektir.

Tarımsal sistemlerdeki değişim ve endüstriyel üretim, küresel ısınmanın ve iklim krizinin yanında topluluk sağlığını doğrudan etkileyen, bazı toplumsal grupların sağlıklı gıdaya bazılarının ise gıdaya erişimini engelleyen bir hâl almıştır. Kent ve kent çevresi tarımı aynı zamanda FAO'nun gıda güvenliği programının önemli bileşenlerinden biridir. Endüstriyel gıdaların üretimi, işlenmesi ve dağıtımının insan kaynaklı sera gazlarının yarısından sorumlu olduğu tahmin edilmekte (Kunt 2021: 269) ve artan gıda talebini karşılamaya yönelik hızlanan gıda üretimi ve üretimde koruyucu madde kullanılması güvenli gıda sorununu gündeme getirmektedir. Çevresel etkilerin yanında işlenmiş gıdaların insan sağlığı üzerine olumsuz etkilerinin de yaygınlaşmasıyla organik ve iyi tarım uygulamalarına ilgi artmıştır (Kayasü vd. 2020: 37). Bu doğrultuda günümüzde organik tarım, doğa dostu tarım, permakültür, onarıcı tarım gibi farklı tekniklerin üzerindeki şemsiye kavram olarak kabul edilebilecek agroekoloji yaklaşımı önem kazanmıştır. Agroekoloji, belli reçetelere indirgenen bir sistem değil, geleneksel bilgiyi-yerel bilgiyi veya daha genel olarak halkın bilgisini modern, bilimsel tarım bilgileriyle bütünleştiren yaklaşımdır (Özkaya ve Özden 2021: 22-23) ve herkesin güvenli, besleyici ve kültürel açıdan uygun gıdalara yeterli miktarda ve kalitede erişme hakkı olarak tanımlanan gıda güvencesini teşvik etmektedir (Çelen 2021: 78).

FAO'ya göre kent ve kent çevresi tarımı, gelişmekte olan ülkelerde yüksek doğum oranları ve kırsal alanlardan göçün bir sonucu olan kentsel nüfus artışıyla bağlantılı artan gıda talebine kendiliğinden verilen bir yanıttır. Kentsel tüketiciler genellikle ya kırsal bölgelerden gelen ya da ülkeye ithal edilen satın alınmış gıdalara güvenirken; kentsel tarım, mali kaynakların yetersiz olduğu durumlarda, pek çok kent yoksulunun hayatta kalma ve geçim kaynağı seçeneğidir (FAO 2011: viii). Bir anlamda kentsel tarım, kırım kentleri besleme ve kentlerin kırdan beslenme zorunluluğunun kaldırılmasına ve kent yoksulluğuna ilişkin bir çözüm önerisidir ve dünyadaki pek çok örnek, kentlilerin gıda ihtiyacının büyük bir kısmının kentsel tarımdan karşılanabileceğini göstermektedir.

Tarihsel süreç izlendiğinde; dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde örnekleri görülen kentsel tarım kimi zaman zorunluluktan kimi zaman da öz tüketim ve ekonomik kazanç gibi ihtiyaçtan doğduğu söylenebilir. Örneğin; Küba'nın başkenti Havana, kent bahçeciliğinin en başarılı örneklerinden biridir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizine çözüm olarak kentteki uygun alanlarda tarımsal faaliyet çalışmaları başlamıştır. Kentliler

hem öz tüketim hem de gelir getirici bir faaliyet olarak tarımla uğraşmaktadır (Bahçeci 2023). Yine dünya savaşlarıyla birçok çiftçinin askere gitmek zorunda kalması insanların gıdaya erişmek için kendi bahçelerinde üretim yapmaya başlamasına neden olmuş ve Zafer Bahçeleri (*Victory Gardens*) denilen bahçeler doğmuştur. Zafer Bahçeleri, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya ve Almanya’da baharat, sebze ve meyve yetiştirmek üzere kurulan bahçelere verilen isimdir (Kayasü vd. 2020: 4; Kayasü ve Durmaz 2021: 1363). Örneklerde görülen zorunluluk kaynaklı kentsel tarım faaliyetleri, yüzyılın sonlarına doğru kentsel ve küresel krizlere çözüm niteliğinde biçim değiştirmiştir ve amaç, toplumların güvenli ve sağlıklı gıdaya erişiminin desteklenmesi, kent yoksulluğunun azaltılması ve kendine yeten kentlerin yaygınlaşması olmuştur.

Bu doğrultuda günümüzde kentler, farklı ölçeklerde tarım alanlarını koruma ve geliştirme konusunu kalkınma planlarına eklemeye başlamıştır. Örneğin Pekin’de, sürdürülebilir tarımsal üretim, rekreasyonel hizmetler, doğanın korunması, eko-eğitim ve kültürel mirasın korunmasını kapsayan rekreasyonel tarımın geliştirilmesi için kentsel alanlar ayrılmış; Kanada’nın Victoria kentinde, yerleşim bölgelerinde cadde ve kaldırım arasındaki yeşil şeritlerde, kamu arazisinde bahçeciliğe izin vermek üzere yönetmelik değişikliğine gidilmiştir (FAO 2022: 55). Kentsel tarımın istihdam yaratma, ekolojik üretim, iklim değişikliği ve yoksullukla mücadele çerçevesinde çok yönlülüğünü ortaya koyan örneklerden biri de Arjantin’in Rosario kentinde yerel yönetim tarafından başlatılan “Kentsel Tarım Programı”dır. İklim değişikliği ve yoksullukla mücadele edebilmek için program kapsamında kentte kullanılmayan ve terk edilmiş arazilerde halkın kimyasal kullanmadan agro-ekolojik üretimle tarım yapması teşvik edilmiş; bu konuda eğitimler verilmiş ve ürünlerin satılacağı pazarlar kurulmuştur. Malzeme, araç ve tohumların belediye tarafından verildiği programda 300 aileye geçici arsa tahsis edilmiş ve çok sayıda aile ve okula agro-ekolojik tarım konusunda eğitim verilmiştir. İstihdama da katkı sağlayan kentsel tarım programı kapsamında yıllık 2500 ton meyve ve sebze üretimi yapılmaktadır (URL1). Türkiye’de de kentsel tarım konusunda öncü görevi üstlenen yerel yönetimlerin girişimleri gelişme aşamasında olsa da farkındalığı göstermesi bakımından dikkate değerdir. İstanbul’da Kadıköy Belediyesinin ilçenin farklı semtlerinde hayata geçirdiği bostanlar, mahallelilere altı aylığına ücretsiz ekim dikim alanı ayrılan bir projeyken (URL2); Bursa’da Nilüfer Belediyesi tarafından açılan kent bostanının da bir bölümü mahalle sakinlerine ayrılmıştır (URL3). İstanbul Ataşehir’de belediye tarafından açılan kent bostanında 180 aileye altı aylığına ücretsiz bostan tahsis edilmiş ve fide desteği sağlanmış (URL4); yine Ankara’da Çankaya Belediyesi de Mutlukent Mahalle Bostanı ve Kent Tarım Hobi Evi’nde kentlilere ekip biçme alanları sağlamıştır (URL5). Temelde iklim değişikliği, yoksullukla mücadele, güvenli gıdaya erişim farkındalığı ile hayata geçirilen bu projelerde sosyal ve çevresel açıdan doğadan uzaklaşan ve kent yaşamında yalnızlaşan kentli bireylerin doğa ve birbirleriyle yeniden bağlantı kurmalarına imkân sağlayıcı rol üstlendikleri de görülmektedir ki bu da sürdürülebilir kentlerin oluşmasına ve sosyal kalkınmaya katkı sağlayıcı işlevlerini güçlendirmektedir.

Kentsel tarım; üretim ve tüketim yeri arasındaki mesafeyi kısaltması, kimyasal ilaç kullanılmaması, atık maddeleri yeniden kullanıma sokması, kentlilere çevre ve doğa eğitimi ve bilinçlenme imkânı vermesi, doğayla uyum sağlama ve doğanın bir parçası olma konusunda farkındalık kazandırması, bireysel ekonomiye ve istihdama katkı sağlaması, kentlerin tüketim maliyetlerinin azalması, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişimi sağlaması vb. bakımından kentlerin sürdürülebilirliğine doğrudan katkı sağlayan faaliyetlerdir. Çevresel ve ekonomik bu katkılarına ek olarak sosyal ve kültürel açıdan ise fiziksel ve zihin-

sel olarak toplum sağlığını güçlendirmesi, tarıma ilişkin geleneksel bilginin, ritüel ve geleneklerin kuşaklar arası aktarımını sağlaması, bir kamusal alan işlevi görerek kentliler için paylaşma ve dayanışma alanları yaratması, toplumsal aidiyet duygusunu güçlendirmesi, kültürel mirasın korunmasına ve canlandırılmasına imkân vermesi vb. açılardan somut olmayan kültürel mirasın korunmasına bağlamında ele alınabilecek etkilere sahiptir. Ve bu özellikleriyle kültürel açıdan da sürdürülebilir kentler yaratmanın araçlarından biri olarak değerlendirilmeye açıktır.

Kentsel Tarım ve SOKÜM İlişkisi

UNESCO'nun 2003 tarihli Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde "toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar-anlamına gelir" (UNESCO 2003) ifadeleri koruma altına alınan mirası tanımlar. Bu çalışmanın odaklandığı tarım ve tarıma ilişkin geleneksel bilgi ve yöntemler, Sözleşme'nin tanımladığı ve korumayı hedeflediği unsurlardandır. Sözleşme SOKÜM'ü beş başlığa ayırmıştır ve bunlardan biri de tarıma ilişkin geleneksel bilgi ve yöntemleri içeren Doğa ve Evrenle İlgili Bilgi ve Uygulamalar başlığıdır. Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, insanın kendi doğal ve sosyal çevresinde araştırıp bulduğu bilgi ve deneyimlerdir ve halk mimarisi, halk mutfağı, halk tarım ve hayvancılığı, halk hekimliği, halk takvimi vb. konularda sınıflandırılmıştır (Oğuz 2013: 154). Diğer bir deyişle toplulukların doğayı ve evreni anlayarak ona uyum sağlaması süreçlerinde ortaya koyduğu geleneksel bilgi ve bu bilgi etrafında oluşan kültürel unsurlardır. Örneğin; tarıma ilişkin bilgi ve uygulamalar ise sadece üretimi değil, üretim süreciyle ilişkili sözlü kültür unsurlarını, ritüel ve kutlamaları, ürünün gıdaya dönüşme sürecini ve mutfak kültürünü içermektedir. Tarımsal faaliyetler etrafında gelişen bu bilgi, üretme ve hatta tüketme kültürü, kentleşme ve modernleşmenin getirdiği üretmeden tüketim, hızlı tüketim, hazır tüketim gibi kalıpların aksine doğaya uyumu ve dengeyi barındırır. Ve bu özellikleriyle SOKÜM, "insanın doğa ve evrenle ilgili ilişkisini dengeleyen uygulamalar içererek" (Ölçer Özünel 2023: 32) küresel krizlerle başa çıkmada önemli ipuçları barındırmaktadır. Bu ipuçlarını takip ederek; geçmiş kuşakların deneyimlerini bugün ve gelecek için değerlendirmek üzere kente taşımak ve geleneksel bilgiyi modern yöntemlerle bütünleştirmek kentsel tarımla mümkün olabilir.

Sözleşme'de ve Sözleşme'nin Uygulama Yönergesi'nde sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uygun ve uyumlu olan SOKÜM unsurlarına özellikle vurgu yapılmaktadır. Yönerge'de geçen "çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunan, biyolojik çeşitliliğin korunması ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimindeki potansiyel rollerinden yararlanan doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamaların tanınmasını, bunlara saygı gösterilmesini, paylaşılmasını ve geliştirilmesini sağlamak için çaba göstereceklerdir" (Ölçer Özünel 2023: 244) ifadeleri doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamaların çevresel sürdürülebilirlikle, biyoçeşitlilikle, doğal kaynakların sürdürülebilirliğiyle ilişkisini öne çıkartır ve buna katkı sağlayacak uygulamaların geliştirilmesini önemser. Ayrıca Sözleşme, mirasın okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmasını ve değişik yollarının canlandırılmasını da korumaya dahil eder (UNESCO 2003). Sözleşme'nin bu korumaya önerisi de göz önünde bulundurulduğunda kentte tarım uygulamaları, geleneksel bilgi, uygulama ve geleneklerin korunmasına, yaşatılmasına, yeniden canlandırılmasına yönelik çok yönlülüğü ile korumaya doğrudan katkı verebilecek niteliktedir. Bu nedenle günümüzde yaygınlaşan kentsel tarım uygulamaları, geleneksel topluluk ve bu topluluğun tarımsal üretime ve doğaya ilişkin ürettiği bilgi ve kültürün kente uyumlanma süreci ve kentsel krizlerin çözümü olarak görülmelidir.

Kentsel tarım uygulamaları, sürdürülebilir ve kendine yeten kentler bağlamında düşünüldüğünde, kentlerde üretim ve paylaşım alanlarını zenginleştiren, sosyal ve ekonomik kalkınmayı destekleyen kamusal alanlardır. Toplumun ortak yararını belirlemeye ve gerçekleştirmeye yönelik düşünce, eylem ve söylemlerin üretildiği ve geliştirildiği ortak toplumsal etkinlik alanı (Keleş 2021: 76) olan kamusal alanlar, geçmişten günümüze ihtiyaçlar doğrultusunda pek çok dönüşüm geçirmiştir. Kent odaklı sürdürülebilir kalkınma, kamusal alan ve kültür ilişkisi de zaman içinde SOKÜM’ü kapsayacak şekilde genişlemiştir. UNESCO’nun 2013 tarihli Kültür: Sürdürülebilir Kalkınmanın Anahtarı Konferansı’nın ardından yayımlanan Hangzhou Deklarasyonu’nda, kentlerde kamusal alanların kültür öncülüğünde geliştirilmesi, SOKÜM uygulamalarına ivme kazandırılması, yeşil istihdam yaratan, yerel kalkınmayı teşvik eden ve yaratıcılığı destekleyen güçlü ekonomik alt sektörler olarak kültürel ve yaratıcı endüstrilerin yanı sıra mirasa dayalı kentsel canlandırmanın teşvik edilmesi (UNESCO 2013: 9) önerilmektedir. Bu noktada da kentte tarımın SOKÜM’le ilişkili yönlerinin, kamusal alanda kültürel kalkınma ve mirasa dayalı yeniden canlandırmanın önemli bir boyutunu oluşturduğu söylenebilir. Yerel üretim ve bunun etrafında gelişen sosyal etkileşimlerin önemine sürdürülebilir kentler ve topluluklara odaklanan Herkes İçin Sürdürülebilir Kentler ve Yerleşimlere İlişkin Kito Bildirgesi’nde de (Yeni Kentsel Gündem) vurgu yapılmıştır. Sürdürülebilir kentler için “kentsel tarım ve çiftiliğin yanı sıra sorumlu, yerel ve sürdürülebilir tüketim ve üretim ile sosyal etkileşimlerinin” (UN 2017: 30) destekleneceği; “açlık, kötü beslenme, gıda güvenliği, israf, gıda atıklarının yeniden kullanımı uygun fiyatlı gıdaya erişim için kentlerde ve kent çeperlerinde sürdürülebilir gıda güvenliği ve tarım politikalarının uygulanacağı” ifade edilmiştir (UN 2017: 38). Benzer şekilde Uygulama Yönergesi’nin Gıda Güvenliği başlığı altında Taraf Devletlere, topluluk, grup veya bireylerin çiftçilik, balıkçılık, avlanma, yiyecek toplama ve yiyecekleri muhafaza etme ile ilgili pratiklerine ve bu pratikler etrafındaki inanç ve ritüellere saygı göstermeli ve bunların geliştirilmesine destek olmaları ve bu konudaki uygulamalara erişimi teşvik etmeleri (Ölçer Özünel 2023: 235-236) önerilmektedir. Özetlemek gerekirse Hangzhou Deklarasyonu’nda vurgulanan “kamusal alanların kültürle canlandırılması ve geliştirilmesi” ifadeleri, Yeni Kentsel Gündem’de yer alan “kentlerde sorumlu, yerel, sürdürülebilir tüketim ve üretim” ile Uygulama Yönergesi’nde vurgulanan “gıda toplama, gıda hazırlama ve gıda saklama bilgi ve uygulamalarına erişimi teşvik etmek” ifadeleri sürdürülebilir kentler, tarımsal üretim ve SOKÜM arasındaki ilişkiye gönderme yapar ve kentsel tarım alanları bu ilişkiyi geliştirmek için önemli uygulama alanlarıdır.

SOKÜM’ün Korunması Bağlamında Kentsel Tarım Örnekleri

Tarımsal üretime ilişkin geleneksel bilgi ve yöntemlerin kente taşınması, sürdürülebilir kent ve kentleşmeye katkısının yanında miras etrafından oluşan birlikte yaşama ve üretme kültürüne de katkı sağlayarak kültürün sürdürülebilir kentler yaratmadaki rolünü güçlendirmektedir. Bu çerçevede kentsel tarım; ata tohumları saklama yöntemleriyle yerel tohum çeşitliliğini korurken; doğal gübreleme yöntemlerini, zararlı canlılarla doğal mücadele yöntemlerini, mevsimine uygun ekim ve hasat yöntemlerini ve geleneksel araç ve gereçleri kullanarak doğayla uyumlu üretime teşvik eder. Diğer yandan tüm bu üretim süreçlerine ilişkin pratik ve ritüelleri yeniden canlandırarak kültürel kimliğin güçlenmesine katkı sağlayıcı niteliktedir. Somut olmayan kültürel mirasa ilişkin bilgi ve becerinin aktarımı için kuşaklar arası aktarım önemlidir. Aktarımın sağlanması için de kırsal mekânların doğal aktarım ortamlarının aksine kentte yeni aktarım mekânları yaratmak gereklidir. Kentsel tarım alanları da bu yeni aktarım mekânlarından biri olarak kurgulan-

maya ve farklı kuşak ve grupları geleneksel kültür ve üretim etrafından bir araya getirmeye oldukça elverişlidir. Bu başlık altında yer alan örnekler de topluluk girişimi ve gönüllülük esasına dayalı olması, mutfak ve beslenme kültürüyle ilişkilerinin güçlü olması, toplum sağlığına ve toplumsal kapsayıcılığa katkı sağlaması ve kentlerde kültürel mirasın aktarımına imkân sağlayan aktarım ve deneyim mekânları olması üzerinden, SOKÜM’le ilişkileri bağlamında değerlendirilmiştir.

Hem tarım faaliyetleri hem de kentsel tarım uygulamaları, topluluk üyeleri arasında iş birliği, paylaşım ve dayanışma kültürünü teşvik edici özelliklere sahiptir. Günümüz sürdürülebilir kent yaklaşımlarında katılım odaklı yönetim politikaları ön plandayken; SOKÜM Sözleşmesi de kültürel mirasın korunması süreçlerinde topluluk katılımını ve çok paydaşlı koruma yaklaşımlarının benimsenmesini önerir. Tuna Yıldız, SOKÜM Sözleşmesi’nin temelde yapmaya çalıştığı ve arzuladığı organizasyon biçiminin katılımı ön-geleyen, topluluk, grup ve bireyleri, STK’ları önemseyen bir koruma yaklaşımı olduğunu altını çizerek (Yıldız 2022: 23). Zaten geleneksel topluluk da dayanışma ve imece kültürüne dayalı bir üretim ağı üzerine kuruludur ve Sözleşme’nin terimleriyle ifade etmek gerekirse katılımcı bir süreci barındırır. Türkiye’de kentsel tarıma ve üretime ilişkin sivil toplum kuruluşlarının, mahalle sakinlerinin ya da öğrenci topluluklarının girişimleriyle başlatılan çok sayıda örnek mevcuttur. Bu tür girişimlerle kurulan kent bahçelerinde/bostanlarında üretim faaliyetleri topluluk üyeleriyle gönüllülük esasına göre yapılır. Özellikle mahalle bostanları, semt sakinleri tarafından hayata geçirilen, mahalle ruhunu destekleyen, birlikte üretmeye, topluluk olmaya ve sivil toplumun güçlenmesine imkân sağlayan girişimlerdir ve üretim süreçleri tıpkı kırdaki olduğu gibi dayanışma, yardımlaşma ve imece kültürünü destekleyecek biçimdedir. Evrim Ölçer Özünel, geleneksel mahalle dayanışması, imece kültürü gibi kırsal alanda güçlü olan ilişki biçimlerinin, şehirde apartman yaşamına geçişle birlikte zayıfladığını ve insanların yeni ilişki modelleri geliştirdiğini ifade eder (2023: 85). Yazarın mahalle tandırıları üzerinden örneklediği konuya mahalle bostanları üzerinden yaklaşmak mümkündür. Mahalle bostanları Özünel’in deyişiyle kentteki yeni ilişki modellerini oluşturur. Bu yeni ilişki modellerinde sosyal paylaşım ve dayanışmanın tarımsal üretimle bütünleştiği görülür. Örneğin; Ankara’nın Çankaya ilçesindeki Çiğdem Mahallesi’nde bir sivil toplum kuruluşu olan Çiğdemim Derneği tarafından faaliyete açılan Mahalle Bostanı, her yaşta katılımcıya açık bir mahalle girişimidir. Doğal ürünler üretmek üzere yola çıkan projede tüm işler mahalleli tarafından yapılmaktadır (URL6). Katılım ve gönüllülüğe dayalı girişimler, üretime dair bilgi, birikim ve deneyimlerin yanında tohum ve ürünlerin de paylaşıldığı, eğitimlerin alındığı, hasat şenliği gibi birlikte üretim ve eğlenme kültürünü güçlendirecek etkinliklerin düzenlendiği girişimlerdir ve bu girişimlerin hepsinde sürdürülebilir tarım ve sürdürülebilir gıda kadar deneyim ve gönüllülük de ön plandadır. Üretim aşamasında bireyin deneyimi gönüllülükle desteklenen topluluk deneyimine dönüşmektedir. Özellikle topluluk temelli girişimler, topluluk katılımına, dayanışmaya ve iş birliğine imkân veren özellikleriyle SOKÜM’ün doğasına ve koruma yöntemlerine uyumlanabilecek girişimlerdir.

Buğday Ekolojik Yaşam Derneği tarafından İstanbul’da hayata geçirilen BAHÇE Projesi, doğru üretim-tüketim modeli oluşturmayı hedefleyen, kentli tüketicilerin ekolojik tarımı desteklemesi ve güvenilir, sağlıklı ürüne kolaylıkla ulaşabilmesini sağlayan kooperatif modeli sunan “yerel” bir çalışmayken (URL7); Yeryüzü Derneği 2011 yılından beri kent bahçeciliği projesi yürüterek tohum desteği ile yetiştiricilik konularında kapasite geliştirme desteği sağlamaktadır (Bahçeci 2013: 85). Sosyal bir girişim olan Ek Biç Ye İç, İstanbul Taksim’de bir binanın alt katında ve arka bahçesinde bir üretim alanına sahip olmanın yanında faaliyetleri ile kentsel tarımın pek çok alanında çeşitlenmiştir. Örneğin;

Akmerkez adlı alışveriş merkezinde gönüllülük esasına dayalı üretim yaparak haftanın belirli günlerinde kendi gıdasını yetiştirmeye ilgi duyan herkese açık bir teras bahçesi oluşturmanın yanında eğitimlerle de bireysel üretimi desteklemektedir (URL8).

SOKÜM'ün korunması ve yeniden canlandırılması söz konusu olduğunda bu miras günlük hayatının bir parçası hâline getirecek genç kuşaklara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Yani bir önceki kuşağın bilgisinin genç kuşaklar tarafından benimsenmesi aktarım zincirinin devamlılığı için önemlidir. Kentte tarımsal üretim farkındalığının genç kuşaklar arasında da oluşması, üniversitelerde topluluk bahçeleri ve bostanlarının yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Örneğin; İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Permakültür ve Ekolojik Yaşam Topluluğu, topluluk bünyesinde faaliyet gösteren bostanlarında bahçe imecesi adlı etkinliklerle gönüllü öğrencilere bahçe, tohum, ekip-biçme aletleri temin ederek tohumdan hasada kadar imece usulü ile tarım yapma imkânı sağlarken (URL10); Boğaziçi Üniversitesi Tarlataban Topluluğu, üniversite içindeki bostanda atalık tohum kullanarak temiz ve sürdürülebilir yöntemlerle ulaşılabilir gıda üretimi yapmayı amaçlayan bir topluluktur (URL11). Bir diğer öğrenci topluluğu girişimi ODTÜ Bostan adıyla Ankara Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde faaliyet göstermektedir ve diğer örneklerde olduğu gibi doğal tarım yöntemlerini kullanan gönüllü bir kentsel tarım girişimidir (URL12). Benzer şekilde Abdullah Gül Üniversitesi öğrencileri tarafından hayat geçirilen AGÜ Bostan da “bostan kültürünü hatırlatmak ve kentlinin toprakla buluşmasını sağlamak, kentsel tarımı yaygınlaştırmak” amacıyla yürütülen bir öğrenci girişimidir ve gönüllü öğrencilerle ekim faaliyetlerini kampüs içinde gerçekleştirmektedir (URL15). Bu girişimlerin temel motivasyonları, kentliye geleneksel tarım ve üretim için alan yaratmalarının yanında tohumdan mutfığa kadar kültürel mirasla ilişkili pek çok yönden katkı sağlamaktır.

Pek çok girişimin faaliyetlerinde görüleceği üzere kentsel tarım uygulamaları, yerel ürünlerin çevreye duyarlı bir şekilde saklanmasına ve tüketilmesine de katkı sağlayıcı bir işleve sahiptir. Bu işleviyle de doğrudan geleneksel mutfak kültürünün korunmasını destekler. Kentsel tarımın temel motivasyonunun güvenli ve sağlıklı gıdaya erişim arzusu olduğu düşünülürse, uygulamaların bu amacı üretim ve tüketim olmak üzere iki yönden desteklediği söylenebilir. Üretim aşamasında yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi kentlilere üretim yapacakları alanlar sağlamanın yanında kendi bahçe ve balkonlarında kendi ihtiyaçlarını üretmeleri konusunda eğitimler verilerek, tohum sağlanarak güvenli gıdaya erişimleri teşvik edilmektedir. Ancak güvenli gıda, sadece üretimi değil tedarik, tüketim ve saklama koşullarının da güvenliğini kapsar. Bir diğer deyişle bir gıdanın beslenme ve mutfak kültürüne uyumu ve ürünlerin gıdaya/yemeğe dönüşüm aşamaları da sağlıklı ve güvenli gıda meselesine dâhil edilebilir. Çünkü kentleşme ile gıdanın tedarigi kadar saklanma ve tüketilme biçimleri kısaca beslenme kültürü de değişmiştir. Oğuz, kentlerin, hızlı yaşanan hayatın ve teknolojinin yarattığı imkânlarla mutfakta yazdan kışa hazırlanma kültürünü terk etmeye başladığını ve seracılığın da kurutma kültürüne olan ihtiyacı ortadan kaldırdığını ifade eder (2020: 151). Aslında bu noktada günümüzde köy ve kent arasındaki ilişkinin gıda bağlamında değişerek devam ettiğini ama sürdürülebilir bir yöntem olmadığını söylemek mümkündür ki sürdürülebilir kentler yaratmak için kentte tarım uygulamalarının çıkış noktası da buradadır. Günümüzde kentlilerin güvenilir gıdayı organik etiketli gıda ile eş tutmaları satın alma tercihlerinin organik ya da köyden gelene yönelmesine neden olmuştur. Hatta her mevsimde “mevsimsiz” meyve ve sebzeleri kapıya kadar getiren sistemlerin yaygınlaşması teknolojinin ve ulaşım sistemlerinin gelişmişliğinin bir sonucudur. Ancak bu gıdaların geldiği mesafe boyunca harcadığı karbon salınımı ve her gıdanın her mevsim ulaşılabilir olması doğaya ve çevreye artı bir yük

bindirmektedir. Yaygınlaşan kentsel tarım girişimleri, geleneksel kültürdeki gıda hazırlama ve saklama bilgi ve uygulamalarını da içerir. Girişimlerin pek çoğu, yerel ve mevsimsel tüketim, israfi engelleme, atıkları değerlendirme ve atıksız mutfaklar gibi konularda özellikle geleneksel beslenme ve mutfak kültüründen yararlanarak atölyeler ve eğitimler düzenlemektedir.ⁱⁱ Yeryüzü Derneği'nin gerçekleştirdiği ekmek yapım atölyesi, bir öğrenci girişimi olan ODTÜ Bostan'da mevsimine uygun şekilde düzenlenen turşu yapım atölyesi, elma kurutma atölyesi; Postane girişiminin kent bahçeciliği konusunda verdiği uygulamalı eğitimlerin yanında yoğurt ve turşu yapımı atölyeleri, Ek Biç Ye İç girişiminin düzenlediği turşu yapımı ve sirke yapımı atölyeleri, gıda saklama ve üretme yöntemlerine yönelik öne çıkan örneklerden birkaçıdır.ⁱⁱⁱ Örnekleri çoğaltılabilecek bu faaliyetler, üretimin yanında tüketirken de mevsime uyumlu ekolojik çözümler sunarak her mevsim yetiştirilen meyve ve sebzelerin doğaya ve çevreye eklediği yükü hafifletmeye; geleneksel mutfak kültürüne ilişkin bilginin aktarımına imkân sağlayan ortamlar sağlayarak bilgiyi korumaya ve yaşatmaya destek olmaktadır. Söz konusu uygulamaların yerel yönetim ve topluluk iş birliği ile geliştirilmesi ve yaygınlaşması, mutfak kültürünün yaşatılması bağlamında aktarım alanı olarak değerlendirilebilir.

Kentsel tarım uygulamalarının kuşaklar arası aktarıma ve genç kuşakların kültürel miras konusunda eğitimine katkı sağlayıcı yönleri de bulunmaktadır. Çocukların bahçecilik faaliyetlerini uygulamalı ve dokunarak deneyimlemesi, onlara geleneksel üretim biçimlerine dair okul dışı eğitim ve aktarım alanı sağlarken ekimden hasada kadar bir ürünün yetişmesini takip etmek sorumluluk duygularının gelişmesine, doğayla uyumlu ve çevreye dost yöntemleri öğrenmeleri çevre bilinçlerinin gelişmesine ve ekosistemi anlamalarına katkı sağlamaktadır. Dünyada ve Türkiye'deki kentsel tarım alanlarında özellikle çocuklara yönelik aktivitelerin önemsendiği örnekler mevcuttur. Buğday Ekolojik Yaşam Derneği kentlerde bahçecilik faaliyetleri kapsamında, çocukların küçük yaşlarda doğa ile bağ kurması ve doğanın bir parçası olmanın farkındalığı ile büyümesinin, sürdürülebilir bir gelecek için taşıdığı önemden hareketle Tohum Kumbaram etkinliğini hayata geçirmiştir. Okullarda birinci ve ikinci sınıf öğrencilerine yönelik atölyelerde tohum konusunda eğitimler verip erken yaşta tohum biriktirme alışkanlığı kazanmaları konusunda farkındalık yaratmıştır (URL9). Yine aynı derneğin yürüttüğü "Tohumlar Kampüse" kampanyası üniversite kampüs ve öğrencilerine yöneliktir. Bazı girişimlerde ise sadece çocuklara ayrılmış "Çocuk Bostanı", "Mini Bostan" gibi alanlarda çocuklara tohumdan hasada kadar bir ürün yetiştirme sürecini deneyimleyen projeler söz konusudur.^{iv} Özellikle çocuklara yönelik etkinlikler kültürel bilginin kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanması için oldukça önemlidir. Sözleşme de SOKÜM'ün okul dışı eğitim ortamlarında aktarımını bir koruma yöntemi olarak benimserken bu yöntemlerin geliştirilmesi ve desteklenmesini önerir.

Kentte tarım faaliyetlerinin dezavantajlı gruplara yönelik kullanılması, toplumsal kapsayıcılık ve toplum sağlığı açısından değinilmesi gereken noktalardan bir diğeridir. Ölçer Özünel, kapsayıcı sosyal kalkınmanın, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının temel bir bileşeni olduğunu; çeşitli toplumsal ve ekonomik grupları, farklı yaş gruplarından bireyleri içeren tüm toplumu kapsayarak yaşam kalitesini artırmayı amaçladığını ifade eder ve kimseyi ötekileştirmeden ve arkada bırakmadan geliştirilecek kalkınma modelinin önemini vurgular (2023: 127). Yazarın da belirttiği farklı yaş grupları arasında çocuklar, gençler ve yaşlılar; çeşitli toplumsal ve ekonomik gruplar arasında da engelli bireyler, göçmenler ve yoksullar ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan günümüz kentlerinde farklı kuşakları bir araya getirecek paylaşım alanlarının azalması kuşaklar arası aktarımı ve SOKÜM'ün korunmasını doğrudan etkiler. Kentsel tarım uygulamaları, farklı nesilleri bir

araya getirerek bilgi ve deneyim alışverişinde bulunmalarını teşvik edici yapıya sahiptir ve bu özellikleriyle kentteki yeni kültürel aktarım mekânlarından biri olarak değerlendirilmeleri mümkündür. Bireyselleşmenin arttığı kentlerde özellikle yaşlıların bu tür faaliyetlere katılımının sağlanması kuşaklararası aktarıma katkı sağlarken bir yandan da bireysel sağlıklarının güçlenmesine destek olacaktır. Tarımsal faaliyetler yaşlılar için fiziksel bir aktivite olmanın yanında bilişsel fonksiyonlarını geliştirmelerine yardımcı olarak ve doğayla temas kurarak stres, depresyon ve anksiyete gibi ruhsal rahatsızlıklarla baş etmelerine, yalnızlık duygusunu azaltarak sosyal ilişkilerinin güçlenmesine ve topluluk içinde kendilerini faydalı hissetmelerine katkıda bulunur. Ayrıca yaşlı kuşakların tarımsal üretim konusundaki deneyim ve bilgilerini genç kuşaklara aktarmaları, kültürel mirasın korunmasına destek olur. Kapsayıcı kentler söz konusu olduğunda, temelde yoksullukla mücadele hedefine odaklanan kentsel tarım, göçün bireylerde yarattığı ekonomik ve sosyal baskıyı da azaltıcı bir işlev üstlenebilir. Birleşmiş Milletlerin 2009 tarihli İklim Değişikliği Raporu'nda iklim değişikliğine bağlı insan göçlerinin gelişmekte olan ülkelerdeki kentli nüfusu arttıracığı ve bu doğrultuda yoksul kent sakinlerinin kırılganlıklarının da artacağı; bu göçün kentlerdeki gıda, barınma, eğitim, sağlık ve su kaynakları üzerinde muazzam bir baskı oluşturacağı ifade edilmiştir (UN 2009: 16). Raporda belirtildiği üzere iklim değişikliği sadece kentlileri değil kent dışı nüfusu da doğrudan etkilemektedir. İklim değişikliğinin getirdiği hasar, özellikle geçimini tarımsal faaliyetlerden sağlayan bireylerin kente göçünü zorunlu kılmaktadır. Bu noktada kentsel tarım faaliyetleri, göçmenlerin kentlerdeki kırılganlıklarını azaltma ve kırdan getirdikleri geleneksel bilgiyi kentle bütünleştirme noktasında bir avantaj olarak düşünülebilir. Kırsalda geçimini tarımsal faaliyetlerle sağlayan göçmenlerin kent bahçelerinde istihdamı gerçekleşir ve onların geleneksel tarım bilgisinden yararlanılırsa çift yönlü kazanç sağlanır. Ayrıca bu bireylerin toplulukla bağ kurmasına ve kırdan getirdikleri geleneksel bilgi ile topluluk içinde fayda sağlayıcı rol üstlenmesine neden olur.

Sonuç

Kentsel tarım uygulamalarının sürdürülebilir kentler ve SOKÜM'le ilişkilendirilen tüm bu özellikleri göz önünde bulundurulduğunda kentte geleneksel bilgi ve uygulamaların aktarımına, korunmasına ve yeniden canlandırılmasına katkı sağlayıcı özellikleri öne çıkmaktadır. Türkiye'de kentsel tarımın kamu ve özel sektör girişimleriyle yaygınlaştığı ve yerel yönetimlerin kalkınma programlarına dahil ettiği verilen örneklerden görüleceği de SOKÜM'le ilişkilerinin geliştirilmesi kültürel mirasın korunmasını da doğrudan güçlendirecektir. Sürdürülebilir kentler ve topluluklar hedefine ulaşılması için yerel yönetimlerin rolü ve etkisinin en üst düzeyde olduğu düşünülürse, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında gıda güvenliği ve gıdaya erişilebilirlik hedefleri doğrultusunda, kentsel tarım projeleri genişletilmeli ve iklim eylemi hedefleriyle uyumlu olarak desteklenmelidir. Bu doğrultuda UNESCO'nun kültür alanındaki pek çok sözleşmesinin de temeli olan kültürel çeşitlilik ilkesi kapsamında, kentsel tarım uygulamaları yerel ve geleneksel bilgi sistemlerinin korunması ve aktarımı için bir platform olarak değerlendirilmelidir. Bu çerçevede geleneksel tarım yöntemleri teşvik edilmeli, özellikle gençlerin ve çocukların katılımı artırılmalıdır. Katılımcı yaklaşımlar, mirasın korunmasında topluluğun sahiplenme duygusunun artmasına ve yerel halkın geçim kaynaklarının ve gıda tercihlerinin sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu hâle getirilmesine yardımcı olur. Diğer yandan kentsel tarım uygulamalarıyla birlikte doğa ve çevrele ilgili bilgi ve uygulamaların sürdürülebilir bir şekilde yaşatılması da sağlanmalı; toplulukların geleneksel beslenme kültürlerini destekleyen üretim ve saklama yöntemlerini teşvik edici atölyeler yaygınlaş-

malıdır. Ayrıca kentsel tarım uygulamaları, yerel ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması yoluyla kültürel endüstrilere dönüştürülebilir ve bu endüstrinin ilk faydalanıcıları ilgili topluluk, grup ve bireyler olabilir. Örneğin; hasat festivalleri, atölyeler ve gastronomi etkinlikleri düzenlenerek kültürel farkındalık artırılabilir. Bu noktada kültürel kapsayıcılık ve katılımcılık kapsamında kentsel tarım uygulamaları, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler ve bireylerin aktif katılımıyla birlikte tasarlanmalıdır. Kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaşmasıyla oluşacak farkındalık ve bu farkındalığın doğaya, iklime, coğrafyaya, ekosisteme uyumlu geleneksel bilgi ve uygulamalar ile güçlendirilmesi, bireylerin bağımlılığını azaltarak kendi kendilerine yeten topluluk ve kentlerin gelişmesine ve buna paralel olarak da SOKÜM'ün korunmasına katkı sağlayacaktır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Konuyla ilişkili somut örnekler ve sayısal verilerden bazılarına ulaşmak için bkz. Growing Greener Cities In Latin America and the Caribbean, An FAO report on urban and peri-urban agriculture in the region (2014), <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/e246828b-e2bf-4a8e-b279-5115140760e8/content>; Urban Agriculture Findings from Four City Case Studies (2013), <https://documents1.worldbank.org/curated/zh/434431468331834592/pdf/807590NWP0UDS00Box0379817B00PUB-LIC0.pdf>
2. Bu atölye ve eğitimler hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://www.instagram.com/ekbic-yeic/?igsh=MXdiMjU3NnQ1OGRhOQ==> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024), <https://www.bug-day.org/blog/projeler/etkinlik-ve-atolyeler/> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
3. Bilgiler söz konusu girişimlerin sosyal medya hesaplarından elde edilmiştir. Yeryüzü Derneği için @yeryuzudernegi, ODTÜ Bostan için @odtubostan, Postane için @postaneistanbul, Ek Biç Ye İç @ekbicyeic adlı hesaplardan ayrıntılı bilgiye ulaşılabilir.
4. Ayrıntılı bilgi için, Nilüfer Belediyesi ve Çankaya Belediyesi örnekleri: <https://www.nilufer.bel.tr/haber/tarimda-mahalle-seferberligi>, <https://www.nilufer.bel.tr/haber/kent-bostanlari-nda-uygulamali-tarim-egitimi>, <https://www.cankaya.bel.tr/news/12981/Cankayali-Minikler-Bostanda-Ogreniyor/> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).

KAYNAKÇA

- Bahçeci, Devin. “İklim Değişikliği ve Kent Bahçeleri”. *Kent Bahçeleri İstanbul Deneyimi* (Ed. Devin Bahçeci). İstanbul: Yeryüzü Derneği Yayınları. 2023: 41-53.
- Bahçeci, Devin. *Bir İklim Eylemi Olarak Kent Bahçeleri*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınları. 2023.
- Çelen, Esen. “Agroekoloji ve Döngüsel Tarım”. *Agroekoloji Başka Bir Tarım Mümkün*. (Ed. Tayfun Özkaya, Mesut Yüce Yıldız vd.). İstanbul: Metis Yayınları. 2021: 78-86.
- FAO. *The Place of Urban and Peri-Urban Agriculture (UPA) in National Food Security Programmes*. Roma: FAO. 2011.
- FAO, Ricolto ve RUAF. *Urban and Peri-Urban Agriculture Sourcebook from Production to Food Systems*. Rome: FAO and Ricolto. 2022. <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/0bd766db-e6e7-4e53-860b-248de7e983e8/content> (Erişim Tarihi: 4 Eylül 2024).
- İstanbul Kent Konseyi. *Tarım Yapan Kent İstanbul: Bugünden Yarına Müşterek Hayatlar*. İstanbul. 2021.
- Kayasü, Serap ve Büşra Durmaz. “Türkiye’de Kentsel Tarımın Yapısal ve Oluşumsal Çerçevesi”. *İdealkent Dergisi* 12/34 (2021): 1358-1389.
- Kayasü, Serap, vd. *Kentsel Tarım Strateji Belgesi, Çankaya İlçesi Uygulama Örneği*. Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı Yay. 2020.
- Keleş, Ruşen. *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*. 3. Baskı. İstanbul: İmge Yayınevi. 1980.
- Kunt, Sinan. *Küba’da Sürdürülebilir Kent Tarımı* (Çev. Cengiz Yücel). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları. 2021.
- Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?* 2. Baskı. Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 2013.
- Oğuz, M. Öcal. *Paldır Kültür Kentleşmeler*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık. 2020.
- Ölçer, Özünel, Evrim. *Gelecekte Ödünç Almak: Somut Olmayan Kültürel Miras ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Ankara: Grafiker Yayınları. 2023.
- Özkaya, Tayfun, Fatih Özden. “Agroekoloji: Bir Bilim, Bir Uygulama ve Bir Hareket”. *Agroekoloji Başka Bir Tarım Mümkün*. (Ed. Tayfun Özkaya, Mesut Yüce Yıldız vd.). İstanbul: Metis Yayınları. 2021:17-46.

- UN. *Climate change and its possible security implications, Report of the Secretary-General*. 2009. <https://digitallibrary.un.org/record/667264?v=pdf> (Erişim Tarihi: 28 Eylül 2024).
- UN. *World Urbanization Prospects*. 2014. <https://www.compassion.com/multimedia/world-urbanization-prospects.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2024).
- UN. *Yeni Kentsel Gündem*. 2017. <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-Turkish.pdf> (Erişim Tarihi: 30 Haziran 2024).
- UN. *Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi*. 2015.
- UNESCO. *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. 2003. <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> (Erişim Tarihi: 17 Eylül 2023).
- UNESCO. *Hangzhou Declaration. Hangzhou Bildirgesi, Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies. (Sürdürülebilir Gelişme Politikalarının Kalbine Kültürü Yerleştirmek)*. 2013. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000221238?posInSet=1&queryId=N-EXPLORE-71661765-add0-4c24-aa0e-baa04690a8bd> (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2024).
- URL1: <https://www.wri.org/insights/rosario-urban-farming-tackles-climate-change> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL2: <https://bostan.kadikoy.bel.tr/> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL3: <https://www.nilufer.bel.tr/kategoriler/tesisler/tarim-uretim-mekanlari/kent-bostanlariLDJHP> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL4: <https://www.atasehir.bel.tr/haber/180-aile-istanbul-un-gobeginde-uccretsiz-bostan-sahibi-oldu> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL5: <https://www.cankaya.bel.tr/news/1950/Cankayanin-Kent-Bostani-Acildi/> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL6: <https://www.cigdemim.org.tr/?p=12937> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL7: <https://www.bugday.org/blog/istanbulta-bir-ekolojik-bahce-modeli/> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL8: <https://www.akmerkez.com.tr/terastatarim> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL9: <https://tohumkumbaram.com.tr/proje-hakkinda/> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL10: <https://www.instagram.com/iytebostani?igsh=MW9hbjh0ZzAzaXd1eA==> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL11: <https://www.instagram.com/tarlatabanbogazici?igsh=YmdwMzIwbjVmcnZv> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL12: <https://www.instagram.com/odtubostan?igsh=MXM2bWw1NnZkc2EycQ==> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL13: https://beykoz.bel.tr/icerik/detay/beykoz-engelsiz-tarim-atolyeleri-nde-ilk-fideler-dikildi/1/n401_ (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL14: <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/ozel-ogrenciler-serada-tarimsal-uretim-yapiyor/2757599#> (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2024).
- URL15: <https://agubostan.wixsite.com/website> (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2024).
- Yıldız, Tuna. “Hızlı Dünyanın Yavaşları: Sakin Şehir, Yavaş Yemek Hareketleri ve Somut Olmayan Kültürel Mirasla İlişkiler”. *Millî Folklor*. 136 (2022): 15-24.